

ВПЛИВ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОГО ФАКТОРУ НА ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Починаючи ще із всесоюзного референдуму про збереження ССРСР, а згодом – і на всіх загальнонаціональних виборах в Україні простежувалась доволі чітка тенденція значної відмінності в результатах голосування між окремими групами регіонів. Особливо помітною ця відмінність була по вісі «СХІД-ЗАХІД». На початку ХХІ ст. (особливо на президентських виборах 2004 року) ця тенденція набула критичних рис, ознакою чого була надзвичайна територіальна поляризація результатів виборів і поділ симпатій виборців за принципом «свій-чужий». В основі цієї поляризації лежали переважно ірраціональні мотиви, які були пов'язані із використанням «брудних» виборчих технологій і нав'язування окремим регіональним групам українців стійких, але хибних стереотипів про громадян України з інших регіонів. У найбільш поляризованих регіонах України (Галичина і Донбас) у II і III турах президентських виборів співвідношення прихильників двох кандидатів доходило до 1:20 – 1:30 (а в Донецькій області у II турі – майже 1:50). Водночас, у країнах з розвиненими демократіями місцеві політологи вважають загрозовим для стабільності держави показник розбіжності на рівні 1:4 – 1:5. Таким чином, українських показник поляризації перевищив в 2004 році гранично допустимі норми не менше як у 5-6 разів. Ця проблематика доволі широко висвітлювалась у працях політологів, соціологів, психологів, але, на жаль, мало вивчається українськими політико-географами, що пов'язано, зокрема, зі слабким розвитком в Україні електоральної географії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблематики. Зазначена проблематика, на загал, є вкрай слабо вивченою географами. Окремі аспекти зазначеної проблеми були висвітлені в публікаціях О.Шаблія, М.Дністрянського, Є.Хана та самого автора.

Виділення невивчених сторін проблематики. Докладний аналіз впливу етнолінгвістичного фактору на результати виборів в загальноукраїнському масштабі географами практично не здійснювався.

Мета і завдання статті. Мета – визначити ступінь впливу національного та мовного складу населення окремих регіонів України на формування стійких електоральних уподобань. Завдання – оцінити сучасний стан національного і мовного складу населення; визначити основні особливості електоральних уподобань населення за політико-ідеологічними групами (об'єднаннями) партій, які мають подібні культурно-історичні вартості та проаналізувати ступінь взаємозв'язку між цими двома групами показників.

Виклад основного матеріалу. Національний склад населення України доволі істотно відрізняється по різних регіонах, зокрема частка українців коливається від 24% в Криму до 98% у Тернопільській області. Через низку історичних обставин, зокрема й

внаслідок тривалого перебування у складі СРСР та політику русифікації, в нашій державі, як і в більшості інших країн пострадянського простору, етнічний і лінгвістичний склад населення суттєво відрізняються. Це пов'язано з тим, що значна частина корінного населення, а також представники інших етносів поступово перейшли у спілкуванні на російську. Найбільш яскраво це простежується у регіонах із більш мозаїчним складом населення, особливо там, де частка росіян є доволі значною (не менше 15-20%), насамперед – у середніх і великих містах.

Сучасні особливості національного і мовного складу населення України були зафіксовані переписом населення 2001 року. Слід зауважити, що результати перепису не можна вважати абсолютно достовірними, оскільки питання щодо мови були сформульовані не зовсім коректно. Так, у відповіді на запитання про рідну мову багато російськомовних громадян могли назвати й українську (як данину етнічному походженню чи з інших міркувань), але у спілкуванні її не використовують. Це, опосередковано, підтверджують і результати соціологічних опитувань, за результатами яких лише біля 40% населення України визначають українську як єдину мову свого спілкування, близько 30% – російську, решта 30% – обидві мови (цифри округлені, інші мови не враховані). Таким чином, показники, які наведені у таблиці 1 і характеризують етнолінгвістичний склад населення України є, з одного боку, єдиним достовірним джерелом інформації, а з іншого – не є абсолютно коректними.

Видно, що частка населення, яка вважала українську рідною, у 2001 році була на 10% нижчою, ніж частка українців, а частка населення, що вважала рідною російську – на 12% вищою, ніж частка росіян. Така ситуація впливає із того, що 15% українців рідною мовою назвали російську, а серед росіян менше 4% – українську. Крім того, в нашій державі доволі русифікованим є й деякі інші етноси, зокрема, євреї, греки, білоруси, татари, болгары та низка інших, серед яких від 30% до 90% рідною мовою назвали російську.

Таблиця 1. Етнолінгвістичний склад населення України в розрізі регіонів (розраховано за результатами перепису 2001 року, у %).

Регіон	українці	росіяни	україномовні	російськомовні	русифіковані українці	українізовані росіяни
АРК	24,2%	58,0%	10,1%	77,0%	59,5%	0,2%
Вінницька	94,5%	3,8%	94,8%	4,7%	1,2%	13,6%
Волинська	96,6%	2,4%	97,3%	2,5%	0,3%	14,4%
Дніпропетровська	79,2%	17,6%	66,8%	31,6%	17,4%	6,0%
Донецька	56,7%	38,1%	24,1%	74,9%	58,7%	1,3%
Житомирська	90,3%	5,0%	93,0%	6,6%	2,2%	18,6%
Закарпатська	80,3%	2,5%	81,0%	2,9%	0,5%	8,1%
Запорізька	70,7%	24,7%	50,2%	48,2%	30,9%	4,4%
Івано-Франківська	97,3%	1,8%	97,8%	1,8%	0,2%	13,9%
Київська	92,2%	6,0%	92,3%	7,2%	1,5%	12,3%
Кіровоградська	89,5%	7,4%	88,9%	9,5%	3,3%	12,6%
Луганська	57,8%	39,0%	30,0%	68,8%	49,4%	1,7%
Львівська	94,1%	3,5%	95,3%	3,8%	0,4%	12,1%
Миколаївська	81,8%	14,0%	69,2%	29,3%	17,5%	6,2%
Одеська	62,5%	20,6%	46,3%	41,9%	28,2%	2,7%
Полтавська	90,9%	7,2%	90,0%	9,5%	2,9%	12,2%
Рівненська	95,7%	2,6%	97,0%	2,7%	0,4%	16,8%
Сумська	88,6%	9,4%	84,0%	15,6%	7,6%	10,4%
Тернопільська	97,5%	1,2%	98,3%	1,2%	0,1%	19,6%
Харківська	70,3%	25,5%	53,8%	44,3%	25,8%	4,3%
Херсонська	81,8%	14,1%	73,2%	24,9%	13,0%	8,4%
Хмельницька	93,6%	3,5%	95,2%	4,1%	0,9%	15,9%
Черкаська	92,8%	5,4%	92,5%	6,7%	1,6%	11,8%
Чернівецька	74,7%	4,1%	75,6%	5,3%	1,3%	8,1%
Чернігівська	92,8%	5,0%	89,0%	10,3%	5,6%	11,1%
м. Київ	80,8%	12,9%	70,6%	24,7%	14,2%	7,9%
м. Севастополь	22,2%	71,1%	6,8%	90,6%	69,5%	0,1%
УКРАЇНА	77,5%	17,2%	67,5%	29,5%	14,8%	3,9%
Захід	91,8%	2,7%	92,7%	2,9%	0,4%	12,4%
Центр	90,0%	7,0%	87,9%	10,8%	4,5%	11,3%
Схід і Південь	63,0%	30,2%	43,1%	53,3%	33,4%	2,5%

Вказані показники помітно відрізняються між собою у межах трьох макрорегіонів України – Західного, Центрального і Східно-Південного. В межах Західного регіону, до складу якого відносимо 7 областей, включених до складу СРСР у 1939-1945 рр., частки українців та україномовного населення перевищують 90%, частка україномовного населення, навіть, на 1% вища, ніж українців, частка русифікованих українців є мінімальною – 0,4%. Натомість, в цьому регіоні кожен восьмий росіян назвав рідною українську, що свідчить про процеси інтеграції цієї етнічної групи до українського етнокультурного середовища.

У Центральному регіоні, до якого відносимо етнічно досить однорідні і не сильно урбанізовані (50-70%) області, частка українців складає 90%, а частка україномовного населення на 2% нижча. Це пояснюється наявністю тут великих міст, насамперед Києва, в яких переважає російськомовне середовище. Водночас, частка мовно

асимільованих росіян в цьому регіоні є у 2,5 рази вищою, ніж мовно асимільованих українців, що свідчить про більш-менш стійкі позиції української мови на більшій частині його території.

У Східно-Південному регіоні, до складу якого відносимо високоурбанізовані (70-90%) області з етнічно строкатим населенням, частка українців майже у півтора рази нижча, ніж у попередніх – лише 63%, а частка росіян перевищує 30% (в 11 разів більше, ніж на Заході, і більш як у 4 рази – ніж у Центрі). З цим показником пов'язані й інші: частка україномовного населення на 20% нижча, ніж українців (кожен третій українець визнає рідною російську), частка російською мови перевищує частку української на 10%. Співвідношення часток русифікованих українців до українізованих росіян перевищує 13:1, що свідчить про дуже загрозливий стан функціонування української мови в регіоні. При цьому аналіз динаміки мовних процесів у порівнянні із 1989 роком показує, що ситуація зі станом української мови навіть погіршується, особливо в областях Донбасу та в Криму.

Просторовий розподіл україномовного і російськомовного населення методом псевдоізоліній показано на малюнках 1 і 2.

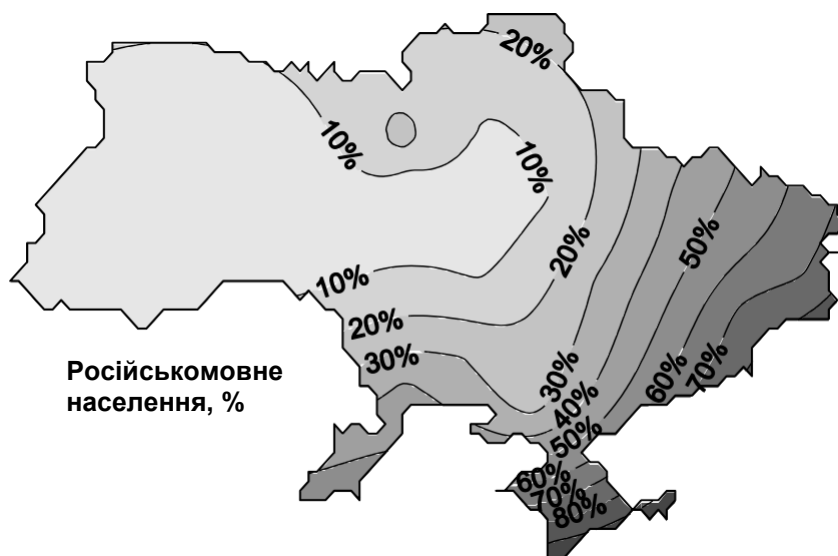
Мал. 1. Географічні особливості розміщення україномовного населення в Україні (на 2001 р.).

На малюнку 1 видно, що ізолінія з показником 90% охоплює більшість областей Західної і Центральної України (крім периферійних); ізолінія 80% проходить по умовній межі «політичного розколу», який відділяє Центральну та Західну Україну від Східно-Південної; ізолінія 60% приблизно показує ту межу, де російська мова починає абсолютно переважати (вже згадувалось про певне

викривлення показників перепису); ізолінія 30% фіксує регіони, де українська мова практично витіснена з побутового ужитку.

З малюнка 2 видно, що у всіх областях Західної і більшості –

Центральної України російськомовне населення не перевищує 10%; ізолінія 20% проходить по умовній межі Центральної та Східно-Південної України; в областях Сходу і Півдня російськомовне населення складає від 30 до 80%, досягаючи максимуму в Криму та Донбасі.

Мал. 2. Географічні особливості розміщення російськомовного населення в Україні (на 2001 р.).

З наведених таблиці та малюнків видно статистичні та географічні особливості складу і співвідношення основних етнічних і мовних груп населення України, зокрема чітко простежується тенденція скорочення частки українського і україномовного населення із заходу та північного заходу на схід і південний схід. Також видно, що в межах Західної і Центральної України дана тенденція розвивається плавно, а починаючи з умовної межі Центральної України зі Східно-Південною – різко прискорюється.

Розглянемо тепер партійно-політичну палітру України, що сформувалася, в основному, наприкінці 90-х – початку 2000-х років.

Ідеологічні особливості більшості більш-менш відомих і впливових політичних партій в Україні полягають у тому, що вони існують фактично у двох вимірах політичних вартостей – соціально-економічному та культурно-історичному, – а не в одному, як у більшості країн з розвиненими демократіями та унітарною формою державного управління.

Соціально-економічний вимір передбачає поділ політичних партій на ліві і праві (детальніше – комуністи, соціал-демократи, ліберали, консерватори) згідно їх ставлення до основних питань соціально-економічного розвитку держави – типу економіки, ставлення до різних форм власності, регуляторної ролі держави, особливостей здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, ролі особистості, громади, нації у державотворенні тощо.

В Україні більшість партій (за винятком лівих та правих) не до кінця осмисли своє місце у цьому спектрі, оскільки в їх гаслах та діях

можна зустріти еkleктичну суміш ідеологій різних напрямків (наприклад, у найбільших на сьогодні політичних утворень – партії Регіонів та БЮТ можна знайти, одночасно, риси соціал-демократії, лібералізму та консерватизму у різних пропорціях). До того ж, і український виборець слабо уявляє відмінність між ідеологіями, тому це питання займає другорядну позицію при формуванні його електоральних симпатій.

Культурно-історичний (або «цивілізаційний») вимір формується в Україні на підставі діаметрально протилежного сприйняття різними її громадянами факту набуття Україною незалежності та її розвитку як окремої держави, різного ставлення до періоду перебування України у складі СРСР та інтерпретації історичних подій, пов'язаних із цим часом (національно-визвольна боротьба у 1917-21 рр. та в 1930-х-50-х рр., комуністичні репресії, голодомори, колективізація та індустріалізація, історія II Світової війни, русифікація тощо).

Відповідно до культурно-історичного виміру, більшість реально функціонуючих українських політичних партій можна із певним ступенем умовності поділити на дві великі групи: «проукраїнсько-проєвропейські» та «проросійсько-прорадянські». В найбільш узагальненому вигляді різниця між представниками цих двох груп виглядає наступним чином:

– «проукраїнські» партії вважають державу Україна наслідком боротьби українського народу за незалежність; виступають за одну державну мову, підтримують пріоритетний розвиток української мови і культури як таких, що занепали через русифікацію; вважають український народ приналежним до європейського культурного та економічного простору та прагнуть інтеграції в цьому напрямку; засуджують злочини комуністичного режиму, що призвели до загибелі мільйонів жертв і т.д.

– «проросійські» партії вважають українську державу наслідком розвалу СРСР, який був організований «ззовні» та прагнуть реінтеграції у складі нового (між)державного об'єднання; виступають за дві державні мови, формування двомовного і двокультурного середовища; з ностальгією ставляться до перебування в СРСР і наголошують лише на позитивних здобутках того періоду (безкоштовна освіта, відсутність безробіття, соціальні гарантії тощо), заперечуючи або перекичуючи факти масових злочинів радянського режиму.

На сьогоднішній день, в Україні саме система політичних вартостей (цивілізаційний вимір) стала основним чинником електорального вибору населення. Виборець, фактично, спочатку ідентифікує політичні партії (або їх кандидатів) за шаблоном «свій – чужий», а вже потім серед «своїх» обирає того, хто найбільш відповідає його електоральним уподобанням (включається соціально-економічний вимір, а також інші, переважно суб'єктивні та ірраціональні чинники).

Згідно до програмових засад, які задекларовані у статутах та політичних програмах партій, а також у відповідності до їх реальних дій (гасла, акції, реклама, робота в парламенті та радах нижчого рівня, заяви окремих депутатів тощо) до числа партій «проукраїнської» орієнтації відносяться партії національно-патріотичного спрямування

– УНП, НРУ, УРП «Собор», КУН, ВО «Свобода» і т.п.; також до цієї групи можна віднести і більш ліберальні НСНУ та ПРП, а також більш соціал-демократичний БЮТ (всі ці партії підтримували у 2004 р. кандидата у президенти В.Ющенка).

Таблиця 2. Узагальнені результати голосування за «проукраїнські» та «проросійські» партійні групи у розрізі областей в 2004 та 2006 рр.

<i>партійні групи</i>	Проукраїнські		Проросійські	
<i>Регіон</i>	2004	2006	2004	2006
АРК	13,9%	17,9%	77,8%	73,8%
Вінницька	72,7%	74,0%	20,9%	15,1%
Волинська	80,5%	81,2%	13,2%	8,8%
Дніпропетровська	24,3%	29,1%	63,4%	59,7%
Донецька	4,3%	8,5%	90,8%	86,3%
Житомирська	54,6%	62,1%	36,8%	27,5%
Закарпатська	48,8%	57,0%	39,9%	23,6%
Запорізька	22,1%	22,9%	68,0%	68,1%
Івано-Франківська	90,5%	89,3%	5,4%	3,8%
Київська	71,0%	73,7%	21,6%	15,6%
Кіровоградська	51,0%	55,6%	40,7%	29,6%
Луганська	6,6%	8,1%	87,0%	87,0%
Львівська	88,9%	84,4%	6,9%	5,5%
Миколаївська	23,6%	25,6%	64,2%	63,9%
Одеська	26,0%	28,2%	62,3%	60,2%
Полтавська	59,2%	58,1%	33,3%	29,8%
Рівненська	74,5%	78,8%	18,9%	11,5%
Сумська	60,2%	70,3%	31,5%	20,7%
Тернопільська	89,6%	88,5%	6,2%	3,7%
Харківська	20,7%	25,1%	67,9%	65,7%
Херсонська	39,7%	37,3%	50,0%	53,0%
Хмельницька	65,2%	72,7%	26,4%	16,6%
Черкаська	69,7%	71,2%	23,8%	18,8%
Чернівецька	69,4%	68,5%	21,4%	17,8%
Чернігівська	60,2%	63,7%	30,0%	25,3%
м. Київ	72,2%	69,2%	18,8%	21,2%
м. Севастополь	7,4%	9,7%	84,0%	81,0%
УКРАЇНА	46,2%	48,3%	45,8%	42,0%
Захід	80,5%	80,2%	13,6%	9,2%
Центр	65,2%	67,8%	26,8%	21,5%
Схід і Південь	16,8%	19,9%	74,1%	71,7%

З деякими обмеженнями і обмовками до цієї ж групи можна віднести СПУ (як доказ – підтримка у III турі Ющенко та голосування в парламенті питання про Голодомор 1933 р.) і НП В.Литвина. Відповідно, до партій «проросійської» орієнтації відносяться КПУ, ПСПУ, ПР, СДПУ(о), меншою мірою «Віче», а також низка дрібніших і маргінальніших (у 2004 році підтримували кандидата В.Януковича).

У представленій нижче таблиці 2, в якій відображений поділ на партійні групи, до «проукраїнських» кандидатів у 2004 році відносимо Ющенко, Мороза та Омельченка, а до «проросійських» – Януковича, Симоненка та Вітренко; до «проукраїнських» партій у 2006 році – БЮТ, «НУ», блок Костенка-Плюща, блок «Пора-ПРП», СПУ, блок Литвина, до «проросійських» – ПР, КПУ, блок «Народна опозиція», «Віче», блок «Не Так».

З таблиці видно, що обидві групи і в 2004, і в 2006 рр. є майже рівновеликими (а «ядерні» частини обох груп, які можна визначити за результатами I туру виборів 2004 року) взагалі майже не відрізняються – по 40%. Тенденція до збільшення «проукраїнської» групи може бути пояснена наслідками «помаранчевої революції» та пов'язаною з нею ейфорією, зміною політичних еліт, більшою демократичністю перебігу виборів 2006 року (крім стадії підрахунку голосів), демографічними тенденціями (часка старших виборців серед «проросійської» групи вища, ніж серед «проукраїнських»).

Проведений кореляційний аналіз між результатами голосування за різні партійні групи (у 2006 році, %), з одного боку, та різними етнолінгвістичними групами (за переписом 2001 року, %) – з іншого, дозволив виявити такі залежності (див. Таблицю 2).

Таблиця 2. Кореляційні залежності між різними етнолінгвістичними та електоральними групами.

	українці	росіяни	україномовні	російськомовні	русифіковані	українізовані	«проукраїнські»	«проросійські»
українці	1,00	-0,96	0,97	-0,93	-0,94	0,86	0,81	-0,81
росіяни	-0,96	1,00	-0,96	0,97	0,97	-0,82	-0,83	0,84
україномовні	0,97	-0,96	1,00	-0,98	-0,98	0,92	0,90	-0,91
російськомовні	-0,93	0,97	-0,98	1,00	0,99	-0,88	-0,90	0,93
русифіковані	-0,94	0,97	-0,98	0,99	1,00	-0,86	-0,87	0,90
українізовані	0,86	-0,82	0,92	-0,88	-0,86	1,00	0,88	-0,87
«проукраїнські»	0,81	-0,83	0,90	-0,90	-0,87	0,88	1,00	-1,00
«проросійські»	-0,81	0,84	-0,91	0,93	0,90	-0,87	-1,00	1,00

– **частка українців** тісно і позитивно корелює з україномовними українцями та росіянами та, відповідно, з результатами голосування за «проукраїнські» партії (скрізь $R > 0.8$); тісно і негативно корелює із часткою росіян, російськомовним та русифікованим населенням, результатами голосування за «проросійські» партії (також, скрізь $R > 0.8$);

– **частка росіян** дуже тісно і позитивно корелює із російськомовним і русифікованим населенням ($R = 0.97$), а також із голосуванням за «проросійські» партії; тісно і негативно корелює із україномовним та українізованим населенням, результатами

голосування за «проукраїнські» партії;

– **частка україномовного населення** іще більш тісно, ніж «частка українців» позитивно корелює із українізованим населенням та часткою голосів за «проукраїнські» партії; натомість іще більш негативно корелює із часткою російськомовного і русифікованого населення ($R=0.98$), та результатами голосування за «проросійські» партії;

– **частка російськомовного населення**, відповідно, також більш тісно, ніж «частка росіян» позитивно корелює із часткою русифікованого населення ($R=0.99!$) та результатами голосування за «проросійські» партії; аналогічно, більш негативно корелює із часткою українізованого населення та результатами голосування за

– **частка русифікованих українців** тісно і негативно корелює із часткою українізованих росіян та часткою голосів за «проукраїнські» партії; натомість, дуже тісна й позитивна кореляція з часткою голосів за «проросійські» партії;

– **частка українізованих росіян**, навпаки, тісно і позитивно корелює із часткою голосів за «проукраїнські» партії і так само тісно, але негативно – із часткою «проросійських»;

– **рівень кореляції між частками «проукраїнських» і «проросійських» партій** (за умови, що ці частки сукупно не складають 100%) виявляє майже функціональну залежність ($R=0.9951!!!$).

Висновки, перспективи. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1) між етнолінгвістичними показниками та результатами голосування в Україні існують дуже тісні зв'язки (коефіцієнт кореляції не опускається нижче за $R=0.8$);

2) вплив лінгвістичної складової є більш вираженим, ніж етнічної (пересічно, на 10%), що опосередковано свідчить про більш високий вплив мови, ніж національної приналежності на політичну свідомість громадян України;

3) політичні уподобання русифікованих українців практично співпадають із уподобаннями етнічних росіян, так само як і політичні уподобання українізованих росіян дуже близькі до тих, що мають етнічні українці; це додатково підтверджує ту тезу, що впливає із висновку

4) партійні уподобання різних електоральних груп громадян України вкрай поляризовані не лише політично, а й географічно, про що свідчить надзвичайно високий коефіцієнт кореляції між показниками голосування за «проукраїнські» і «проросійські» партії; фактично, в державі майже «намертво» закріпився умовний поділ на «своїх» та «чужих», який майже неможливо подолати у раціональний спосіб.

Слід також додати, що деякі лідери провідних політичних партій України цинічно використовують об'єктивно наявні в державі регіональні відмінності, підносячи їх «на щит» передвиборчої боротьби. Це дозволяє, в короткостроковій перспективі, мобілізувати власний електорат і отримати більш високі результати на виборах. Натомість, у середньостроковій перспективі така політична гра

призводить до владної кризи в державі і політичного протистояння (що й спостерігається в Україні), а в довгостроковій перспективі – до відсутності чітких стратегічних доктрин розвитку держави (або їх постійної зміни) і все більшого відставання від розвинених країн Європи та світу.

Дострокові вибору до парламенту 2007 року, які стали наслідком глибокої і перманентної політичної кризи в державі, навряд чи принесуть очікувані зміни – адже і політики – ті самі, і методи політичної боротьби практично не змінились. Громадян України знову намагаються збурити питаннями мови, державного устрою й зовнішньої політики, але вирішення цих питань навряд чи буде доведене до логічного завершення, так само, як це було й раніше. А поляризація політичних настроїв, неминуче, позначиться на соціально-економічній сфері держави, її іміджі у світі. Результати ж «проукраїнських» і «проросійських» політичних партій знову будуть практично однаковими.

